

УДК 271:2726.1(092): [2-737] (477.83)

АНДРІЙ ТВЕРДОХЛІБ

ORCID: 0000-0003-0114-3591

(Полтава)

КИЇВСЬКА БРАТСЬКА ШКОЛА ЯК КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ОСЕРЕДОК: РОЛЬ ІВАНА БОРЕЦЬКОГО В ЇЇ СТАНОВЛЕННІ

З'ясовано значення Київської братської школи як освітнього, культурного, наукового центру. Розкрито роль Івана (Іова) Борецького в становленні Київської братської школи.

Ключові слова: братства, братські школи, Київська братська школа, Іван (Іов) Борецький, історичний досвід.

Постановка проблеми. Період кінця XVI – першої третини XVII ст. – це період становлення і розвитку братських шкіл у Львові, Києві та інших містах України, що були для того часу оплотом зміцнення православ'я, захисту батьківської віри і традицій. Особливу роль у становленні та розвитку таких навчальних закладів відіграв священник, педагог, ректор Київської братської школи, митрополит Київський Іван (Іов Борецький).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості становлення і розвитку педагогічних ідей в братських школах кінця XVI – першої третини XVII ст. розглянуто в історико-педагогічних працях М. Возняка, Р. Голика, В. Замлинського, Я. Ісаєвича, І. Ісіченка, М. Кашуби, Л. Коби, А. Криловського, І. Крип'кевича, Т. Левченко-Комісаренка, В. Любащенко, М. Мельника, Ф. Науменка, В. Харламповича та ін. Важливими є також праці представників XIX ст. В. Антоновича, М. Булгакова, С. Голуб'єва, І. Каманіна, П. Лебединцева, М. Мухіна й ін.

Мета статті полягає у розгляді досвіду організації навчально-виховного процесу в братських школах українських земель в XVI – XVIII ст. й, зокрема, Київської братської школи, що й становить мету цієї публікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Братські школи – це українські національні навчальні заклади в XVI – XVIII ст. Вони з'явилися у 80-х роках XVI ст.; їх організували й утримували церковні братства з метою зміцнення православ'я. Першу братську школу заснувало Успенське братство у Львові (1586 р.). За її зразком створювалися братські школи в різних містах України: в Перемишлі (1592 р.), Замості (1606 р.), Любліні, Києві (1615 р.), Луцьку (1620 р.). В першій половині XVII ст. братські школи були створені і в деяких селах [7, с. 81]. Дослідниця Л. Коба зазначає: «Ці школи були двох типів: елементарного та підвищеного, які докорінно відрізнялися від інших існуючих шкіл, приміром, протестантських, католицьких, православних монастирських та національних: єврейських, вірменських тощо. Предмети у школах викладалися рідною мовою, вивчалася антична література, філософія, розвивалися розумові здібності учнів, певною мірою – демократизація» [6, с. 45-47]. Інформацію про те, як організувався навчальний процес, знаходимо й у Статуті Львівської братської школи, який взято за основу і в Київській братській школі. У ньому визначався режим навчальної діяльності учнів, окреслювалося коло їхніх обов'язків, а також учителів, батьків та опікунів. Розглянемо детальніше зміст освіти у школах такого типу на прикладі Київської братської школи і роль Івана (Іова) Борецького в її становленні та розвитку.

Київська братська школа заснована у 1615 р. діячами Київського братства. Київська братська школа була спробою православних міщан Києва зберегти свої звичаї та підняти на

вищий рівень православної освіти, які занепали на фоні зростання популярності ідей унії та католицької єзуїтської системи освіти. Одним із засновників Київського братства та Київської братської школи, її професором та першим ректором (1615 – 1618) був Іван Борецький [9, с. 80]. У ній навчалися діти міщан і козаків. Матеріальну допомогу школі надавали Петро Сагайдачний та Галшка Гулевичівна. 15 жовтня 1615 р. Галшка Гулевичівна подарувала свій київський будинок та землю навколо нього Київському братству [10]. У 1632 р. було об'єднано школу Києво-Печерської лаври з Київською братською школою і реорганізовано у вищий навчальний заклад – Києво-Могилянську колегію, яка з 1659 року була перейменована на академію.

Організація навчального процесу Київської братської школи зафіксована у Статуті 1620 року. Найхарактернішою особливістю братської школи з днів існування був її всестановий характер. Він передбачав демократичні основи організації школи. Так, зокрема, до школи приймали дітей різних станів з міст і сіл України. Братчики підкреслювали, що школа заснована «для навчання дітям усіх станів», «убогих за простибіг (безплатно), а багатих за рівним датком» [4, с. 85].

Навчання проводилося тодішньою руською (українською) літературною мовою. Вивчали слов'янську, грецьку, латинську мови (риторика, граматики, піїтика), діалектику, а також арифметику, геометрію, астрономію, філософію, богослов'я, музику. Школа була також й осередком розвитку хорового співу та українського шкільного театру. [6, с. 45-47].

Про організацію навчально-виховного процесу школи також чітко роз'яснює статут цього закладу в якому сказано: «О 9-й ранку розпочиналися заняття влітку, зимою вчитель визначав, коли розпочинати навчання. В результаті успіхів у класі, учень займав певне місце за партою. Якщо хтось із учнів не з'являвся на урок – учитель посилав когось із вихованців з'ясувати причину. Навчальний день починався з молитви, а потім школярі відповідали домашнє завдання і перевірялися виконані вдома письмові роботи. Після цього вчитель пояснював новий матеріал і видавав учням завдання, щоб вони переписали їх вдома. Іноді урок проходив у формі бесіди чи диспуту. Потім відпочинок. Діти обідали і знову поверталися до школи, виконували і перевіряли домашні завдання один у одного» [8, с. 118-119].

Одним із найяскравіших представників педагогічних ідей Львівської братської школи є Іван (Іов) Борецький. Дослідник життя І. Борецького М. Возняк у своїй книзі зазначає: «Іван Борецький належав до тих освічених людей, які виступали проти поширення в Україні католицтва, але розуміли, що успіх цієї справи залежить великою мірою від розвитку шкільної освіти». Борецький говорив: «Латинські зразки шкіл необхідні для того, щоби нашу Русь не називали глупою Руссю. А то піде бідний русин на трибунал, на сейм чи сеймик, у повітовий міський суд або земський – дивишся bez lacinu placi usiny (без латини – без вини винний): ні судді, ні стряпчого, ні розуму, ні посла; дивишся тільки то на того, то на другого, вирячивши очі як ворона». Вихід був один: поставити українські школи в науковому відношенні на рівень, не нижчий від єзуїтських. На досягнення цієї мети спрямував свою освітньо-педагогічну діяльність Іван Борецький [2, с. 17].

М. Возняк далі пише «Іван Борецький не регламентував науку дітей схоластичним вивченням «граматики богомольного й праведнословного часословія», як рекомендував Іван Вишенський, а прагнув до того, щоб маленькі українці знали й сім наук визвольних» [2, с. 18]. Таким чином, до вирішення дидактичних питань він підходив з передових позицій свого часу, у дусі принципів педагогіки реалістичного гуманізму. Викладання, яке спирається на досвід, на свідоме засвоєння, передбачає практичну користь від отриманих знань.

Таке твердження було принципово новим порівняно із середньовічною схоластикою. Залишилося вкрай мало відомостей про те, як Іван Борецький вирішував конкретні питання

дидактики. Відомо тільки, що він був «неабияким дидаскалом». Дотримуючись традицій педагогіки братських шкіл, основи якої відомі за їхніми статутами, прагнув учнів «привчати пояснювати читане, розмірковувати та розуміти» те, що вивчається. У проведенні виховної роботи з дітьми та юнацтвом просвітитель рекомендував спиратися передусім на «науку». Адже вона – джерело всілякої добродетності, так само, як і авторитет, і особистий приклад батьків та вчителів. Питання морального виховання Іван Борецький вирішував в основному в дусі принципів християнської моралі. Він розумів, що за умов жорсткої ідеологічної боротьби патріотичні завдання поширення освіти можуть бути реалізовані тільки людьми, вихованими в дусі безмежної відданості своєму народові. Просвітитель віддавав перевагу світській освіті над духовною. Він обстоював принципи загальнодоступної національномовної освіти з обов'язковим вивченням класичних дисциплін, зокрема латинської мови. Основною метою виховання й освіти він вважав підготовку людини до активної суспільної діяльності на користь рідного народу.

У своїй праці І. Борецький «Про виховання чад» наголошує на необхідності систематичного виховання дітей з раннього віку, підкреслювалося значення позитивного прикладу дорослих, обов'язку батьків перед суспільством і самими дітьми за їхнє виховання, піддає сумніву твердження про визначення долі людини наперед. Радить батькам віддавати дітей у науку, оскільки наука – джерело всього доброго. Вважає, що виховання треба починати з раннього віку, що навички, прищеплені з дитинства, визначають поведінку людини протягом усього життя. Батькам слід серйозно ставитися до вибору вчителя «ізрядно розумного, не розбійника, не п'яницю і в художестві іскусного». Вчителів треба поважати й любити не менше, ніж батьків [1, с. 3].

У час, коли Борецький був митрополитом, він строго контролював кошти, що не по цілі використовували (на навчання учнів, а не на будівництво храму) у закладі, які передав по заповіту у спадок Львівській братській школі гетьман Петро Сагайдачний. В протилежному випадку Іов Борецький погрожував «страшным именем Господа Бога, грозным и справедливым на злых делателей судом Вседержителя» [3, с. 205].

Висновки. Отже, вплив першого ректора Івана Борецького на становлення педагогічної думки Київської братської школи був значний щодо навчання і виховання дітей, ролі співпраці вчителя і батьків дитини у розвитку її здібностей, доступності і демократичності освіти тощо. Виявлені теоретичні засади в навчанні і вихованні молоді в Київській братській школі є актуальними для цілей сучасної освіти, яка повертається до своїх культурних витоків християнської моралі.

Перспективою подальшого наукового дослідження вважаємо вивчення впливу педагогічних ідей Івана (Іова) Борецького на його послідовників – Ісаю Копинського та Петра Могили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Борецький І. Іже в святых отца нашего Иоанна Златоуста беседа выбрана о воспитаніи чад / І. Борецький. – Л., 1609. – 36 с.
2. Возняк М. С. О воспитаніи чад / М. С. Возняк // Пам'ятки братських шкіл на Україні. – К., 1985. – 25 с.
3. Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его духовные сподвижники / С. Голубев. – К., – Т. I. – 559 с.
4. *Diplomata Statutaria*. Юбилейное издание в память 300-летия основания Львовского Ставропигийского братства. – Л., 1886. – Т. 1. – 215 с.
5. Ісаєвич Я. Найстаріші документи про діяльність братств на Україні / Я. Ісаєвич // – К., 1966. – Вип. 2. – С. 12-22.
6. Коба Л. А. Братські школи в Україні: XVI – XVII ст. / Л. А. Коба // Початкова школа. – 1994. – № 11. – С. 45-47.
7. Радянська енциклопедія історії України. – К., 1971. – Т. 3 – 375 с.

8. ЦДІАУЛ. Ф. 129. Оп. 1. Спр. 68. «Альбом» Львівського Ставропігійського братства (рукопис у збірці ЛІМ), – Арк. 22-39. Публікація: MCS. – С. 603.
9. Києво-Могилянська академія в іменах. XVII–XVIII ст. –К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001.
10. Дарча Галшки Гулевичівни // Памятники, издание временной Комиссией для разбора древних актов.— К., 1846. – Т. 2. – С.1-29.

REFERENCES

1. Boretskyi I. Izhe v sviatykh ottsia nashoho Ioanna Zlatousta besida vybrana o vospitanii chad / I. Boretskyi. – L., 1609. – 36 s.
2. Vozniak M. S. O vospytany chad / M. S. Vozniak // Pam'iatky bratskykh shkil na Ukraini. – K., 1985. – 25 s.
3. Holubev S. Kyeviskyi mytropolyt Petr Mohyla y eho dukhovnye spodvyzhnyky / S. Holubev. – K., – T. I. – 559 s.
4. Diplomata Statutaria. Yubyleinoe yzdanye v pamiat 300-letyia osnovanyia Lvovskoho Stavropyhyiskoho bratstva. – L., 1886. – Т. 1. – 215 s.
5. Isaievych Ia. Naistarishi dokumenty pro diialnist bratstv na Ukraini /Ia. Isaievych // – K., 1966. – Вуп. 2. – S. 12-22.
6. Koba L. A. Bratski shkoly v Ukraini: XVI – XVII st. / L. A. Koba // Pochatkova shkola. – 1994. – № 11. – S. 45-47.
7. Radianska entsyklopediia istorii Ukrainy. – K., 1971. – Т. 3 – 375 s.
8. TsDIAUL. F. 129. Op. 1. Spr. 68. «Albom» Lvivskoho Stavropihiiskoho bratstva (rukopys u zbirtsi LIM), – Ark. 22-39. Publikatsiia: MCS. – S. 603.
9. Kyievo-Mohylianska akademiia v imenakh. XVII–XVIII st. –К.: Vyd. dim «КМ Akademiia», 2001.
10. Darcha Halshky Hulevychivny // Pamiatnyky, yzdannie vremennoi Komysseyeu dlia razbora drevnykh aktov.— K., 1846. – Т. 2. – S.1-29.

ANDRII TVERDOHLIB

KYIV BRATSK SCHOOL AS CULTURAL AND EDUCATIONAL AREAS: THE ROLE OF IVAN BORETSKY IN ITS DEVELOPMENT

The role of Ivan (Yov) Boretsky in the establishment of the Kyiv Brotherhood School as a center of culture, education, science and art on the Ukrainian lands was clarified. The peculiarities of the cultural and educational process in Ukraine during the studied period are depicted. The particular attention is paid to the experience of organizing the educational process in the fraternal schools of the Ukrainian lands in the sixteenth and eighteenth centuries and, in particular, at Kyiv Brotherhood School. This problem was meant to be the purpose of this publication. One of the founders of Kyiv Brotherhood and Kyiv Brotherhood School was Ivan Boretsky, its professor and the first rector (1615 -1618).

The charter of the fraternal school defined the mode of educational activity of the students, defined the scope of their duties, as well as the teachers, parents and guardians. The organization of the educational process of the school is also clearly presented in the charter of this institution which says: "The classes began at 9 am in the summer; in the winter the teacher was the one who determined when to start studying. According to the success in the class, a student took a certain place at the desk. If one of the students did not appear at the lesson - the teacher sent one of the pupils to find out the reason.

The school day began with the prayer, and then the students performed oral and written homework. After that, the teacher explained the new material to the students and gave the assignments to be written at home. Sometimes lessons took place in the form of a conversation or a debate. Then they had a rest. The children had dinner and returned to school again, they performed and checked each other's homework." The most characteristic feature of the fraternal school from the very first days of its existence was the fact that the schoolchildren from all walks of towns and villages of Ukraine had a possibility to study at this school.

Ivan Boretsky belonged to those educated people who understood that the success of that work mostly depended on the development of the school education, which should be set on a high scientific level as Jesuits institutions. To achieve this goal Ivan Boretsky devoted his life to educational and pedagogical activity.

Keywords: *fraternities, fraternal schools, Kiev Brother School, Ivan (Iov) Boretsky, historical experience.*

Одержано 13.09.2017 р.